

Boekbespreking

Rink J. E. en J. Rijkeboer (red). *Bruikbaar onderzoek in de hulpverlening; de ontwikkeling van praktijktheorie*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1983, 231 pag. f 43,75, ISBN 90-01-75860-6.

De laatste jaren zien we een groeiend aantal publicaties over praktijkgericht onderzoek onder uiteenlopende noemers als program-evaluatie, actie-onderzoek, N = 1 research, beleidsonderzoek. Onder redactie van Rink en Rijkeboer is een nieuwe loot aan de stam verschenen, 'Bruikbaar onderzoek in de hulpverlening', bedoeld voor (aankomende) onderzoekers en opgezet als discussie- en werkboek.

Het boek is gemakkelijk leesbaar, ordelijk ingedeeld en goed verzorgd. Ontbrekende literatuurlijsten bij een drietal hoofdstukken vormen een kleine schoonheidsfout.

De in totaal 13 hoofdstukken zijn geordend in drie duidelijk onderscheiden delen: (I) methodologische verantwoording, (II) een aantal voorbeelden uit de onderzoekspraktijk en (III) een slotdiscussie, waarin een opzet voor bruikbaar onderzoek wordt geformuleerd. Verbindende teksten koppelen de afzonderlijke delen en geven richtlijnen voor de bestudering.

In deel I zetten Rink en Rijkeboer een algemeen methodologisch kader uit. De vraag wat bruikbaarheid is speelt daarbij een belangrijke rol. De auteurs verstaan hieronder: ofwel het inspelen op behoeftes in de praktijk van alledag, ofwel de onderzoeksvraag zó formuleren, dat het nut voor de praktijk inzichtelijk wordt. Wat dit voor het onderzoek betekent laat zich samenvatten in twee kernbegrippen: een *inductieve* wijze van theorievorming, gepaard gaande met vooral *kwalitatieve* onderzoeksmethoden. Rijkeboer geeft dan een verdere uitwerking aan de kwalitatieve methodologie, waarbij namen als Blumer, Glaser en Strauss, Weber, Beekman en Mulderij een belangrijke rol spelen. De literatuur is hier niet geheel up to date, hetgeen jammer is, juist omdat er de laatste jaren veel over gepubliceerd is.

Vanuit het idee van bruikbaar onderzoek lijkt deel I een wat éénzijdig kader. Zo is er weinig aandacht voor op het handelen gerichte onderzoeksmodellen, zoals actie-onderzoek, evaluatie-onderzoek en N = 1 research. Men beperkt zich in feite tot een kader over inductieve theorie-

ontwikkeling (praktijktheorie). De in dit boek voorgestane aanpak krijgt daarmee beperkte geldigheid, namelijk slechts voor die praktijkproblemen die gebaat zijn met een aanpak via praktijktheorie.

In deel II komt de onderzoekspraktijk aan bod via een negental (deels nog lopende) onderzoeksprojecten. Voorafgaand presenteren Rink en Rijkeboer een indeling van 8 onderzoeksfasen, die als kapstok kan dienen. De eerste 3 fasen zijn theoriegericht, de volgende 5 fasen handelingsgericht. Dit deel is voor mij het meest boeiende gedeelte van het boek. Ten eerste door de grote verscheidenheid in onderwerpen. Een greep uit het scala: schoolproblematiek, gehandicapenzorg, begeleide huisvesting, kindtherapie-evaluatie, conflicthantering in leefgroepen en organisatieverandering in het internaat. Zo is er voor ieder wel iets naar z'n gading, terwijl de toepasbaarheid der ideeën vergroot wordt. Verder is het ook heel aantrekkelijk dat je echt achter de schermen mag kijken. Vooral de bijdragen van Van der Wolf en Kortekaas, Redmeijer en Knijff, Rijkeboer en van Van Zandberg zijn in dit opzicht leerzaam; uitvoerig over de gevolgde werkwijze en openhartig over problemen en moeilijkheden. Kwalitatief onderzoek blijkt zeker een makkelijke manier van onderzoek doen!

Tenslotte blijken er verschillen in de mate van bruikbaarheid te bestaan. Sommige onderzoeken leiden duidelijk tot benutting van de resultaten (Gieles over conflicthantering en Veerman c.s. over kindtherapie-evaluatie). Maar andere onderzoeken blijven steken bij de praktijktheorie zelf, waarbij de vraag wat er verder mee moet gebeuren op tafel blijft liggen (Heshusius) of naar nog te beginnen vervolgonderzoek wordt doorgeschoven. Soms is men zelfs (nog) niet toegekomen aan een praktijktheorie of blijkt het rendement vooral te liggen in ondersteunende gesprekken met leerkrachten (Redmeijer en Knijff). In combinatie met de lange looptijd van vele projecten zijn de resultaten soms teleurstellend en de lange looptijd lijkt op zich al een handicap voor de bruikbaarheid. Er wordt in het boek nergens duidelijk gemaakt waarom juist deze 9 onderzoeken geselecteerd zijn, maar het is in ieder geval niet omdat ze allemaal *bewezen hebben bruikbaar te zijn*.

In deel III proberen Rink en Rijkeboer tot algemenere conclusies te komen door een vergelijking van de werkwijze in de 9 projecten. Zij doen dat door systematisch een aantal thema's langs te lopen, om zo tot richtlijnen (voorschriften) voor het bruikbare onderzoek te komen. Er kleven verschillende bezwaren aan deze aanpak. Ten eerste is de overgang van een *beschrijvende* weergave naar onderzoeksrichtlijnen discutabel, des te meer omdat de daadwerkelijke bruikbaarheid van de 9 onderzoeken niet vaststaat. In die zin bouwen Rink en Rijkeboer op drijfzand. Verder wordt er te weinig gedaan met de moeilijkheden die de onderzoekers

ontmoet hebben en worden de verschillen in werkwijze tussen de onderzoeken te weinig benut. Een belangrijke vraag lijkt mij daarbij: hangen zulke verschillen samen met de mate van bruikbaarheid? Of: met verschillen in methodologische achtergrond? Ten slotte ontbreekt ook een vergelijking met de bestaande methodologie, waardoor het soms is alsof het wiel opnieuw uitgevonden wordt.

Onthutsend is tenslotte de laatste paragraaf, waar Rink en Rijkeboer constateren dat de meeste onderzoeken zijn blijven steken in theorieontwikkeling, waardoor de handelingsgerichte onderzoeksfases eigenlijk niet aan bod gekomen zijn. De lezer moet genoeg nemen met de toezegging van een tweede publikatie.

Samenvattend een boek waar veel kritiek op mogelijk is, maar dat toch zeker aan te raden is. Met name de onderzoeksbeschrijvingen in deel II bieden een rijkdom aan materiaal, bij uitstek geschikt voor discussie en werkopdrachten. De waarde van dit materiaal ligt misschien nog meer in de worsteling die een aantal onderzoekers met de bruikbaarheidsgedachte leveren, dan dat er panklare antwoorden op tafel komen hoe onderzoek daadwerkelijk bruikbaar gemaakt kan worden. Want dat laatste blijft een moeilijke zaak!

F. Harinck

Bonke, P., *Opvoedingsproblemen als waarderingsconflicten*. Waarderingsonderzoek met opvoeder en kind, Swets & Zeitlinger, Lisse, 1984, XII + 235 pag., f45,50, ISBN 90-265-0535-3.

Voortbouwend op de zelfconfrontatie methode, die Hermans in 1974 in de psychotherapie introduceerde, ontwikkelt Bonke in zijn dissertatie een gespreksmethode voor de hulpverlening aan 12-18 jarigen en hun ouders. De essentie is dat de hulpverlener de betrokkenen ziet als mede-onderzoekers van hun situatie en van hun eigen handelen daarin. Onder leiding van de hulpverlener vindt er in gestructureerde gesprekken reflectie plaats op de gegeven/genoten opvoeding. Het onderzoeken van hun 'waardegebieden', datgene wat hen de laatste tijd rond omgang en opvoeding sterk bezighoudt, vormt daarbij de leidraad. De methode geeft een heel duidelijke structuur aan dat proces. Ze wordt 'Waarderingsonderzoek met Opvoeder en Opvoeding (WOO)' genoemd.

De bedoeling is dat de betrokkenen, door herzien en wederzijds erkennen van de waarderingsvormen die de grondslag vormen van hun omgang met elkaar, andere mogelijkheden voor handelen ont-

dekken. Het boek bevat in de hoofdstukken I en II een uiteenzetting van de theoretische grondslagen in resp. de waarderings-theorie van Hermans en de wijsgerig-pedagogische inzichten, die ontleend worden aan Litt, Strasser en Langeveld.

De volgende hoofdstukken geven, o.a. aan de hand van een casusbeschrijving, een helder beeld van de uitvoering van de methode. De hoofdstukken V t/m VIII bevatten het verslag van een empirisch onderzoek in 12 gezinnen (waarvan 8 aangemeld bij het MOB en 4 zonder manifeste opvoedingsproblemen). Het doel van dat onderzoek is tweeledig:

a. toetsing van het opvoedkundig-theoretisch kader;

b. ontwikkeling van een gestructureerd gesprekskader, dat een diagnostische, therapeutische en evaluatieve functie kan hebben bij de begeleiding van opvoeder-opvoeding relaties wanneer zich daarin problemen voordoen.

Bonke kiest een psychologisch-interactionistisch uitgangspunt. Handelingen zijn gebaseerd op het waarderingsstelsel dat oprijst uit de interactie tussen de persoon en de situatie. Daarin spelen waarderingsvormen, die de persoon in de loop van zijn leven op grond van ervaringen ontwikkelt, een doorslaggevende rol. Voorbeelden: 'Ik vind het belangrijk dat mijn kind eerst nadenkt voordat het wat zegt, en er niet alles zo maar uitflapt'; 'Mama wil niet dat papa mij slaat'. De waardegebieden worden als personaal beschreven.

Als men opvoedingsconflicten evenwel opvat als waarderingsconflicten, is het interessant te bezien in welke mate waarderingsvormen door gezinsleden gemeenschappelijk worden gekoesterd. Het is juist de sociologisch interactionistische benadering die het interpersoonlijke karakter van de wijze waarop situaties worden gewaardeerd centraal stelt.

Aan de pedagogische theorie ontleent Bonke een enge definitie van wat opvoeding 'eigenlijk is', n.l. een bijzondere omgang tussen opvoeder en opvoeding waarin steeds een voldoende volwassenheid als doelstreven aanwezig is, en waarin sprake is van opvoedingsgezag. Aan de pedagogische theorie ontleent hij voorts de spanning tussen 'Führen' en 'Wachsenlassen', waartussen steeds een evenwicht moet worden gevonden. 'De opvoeder staat voor de taak tegelijk en in "weloverwogen evenwicht" de waardegebieden van de opvoeding en de belangen van de situatie, m.n. de waardegebieden van de personen die daarin een rol vervullen (inclusief de opvoeder zelf) te behartigen'. (p. 39).

In zijn theoretisch model onderscheidt Bonke waarderingsvormen op grond waarvan de opvoeder kiest voor belangen die in de situatie een rol spelen of kiest voor het laten prevaleren van de waardegebieden van zijn pupil. Die keuze komt tot uiting in het accent dat hij legt op 'aanpassen of ondersteunen' als het om directe beïnvloeding van zijn pupil gaat, en op 'blijven of beschermen' als het om

zijn optreden tegenover situatiefactoren gaat. De waardering die de opvoeding zelf geeft van de opvoeding zoals hij die thuis ervaart wordt op soortgelijke dimensies beschreven.

De gedachte achter de WOO methode is nu dat er meer opvoedingsproblemen te verwachten zijn naarmate de accenten op deze dimensies meer extreem gelegd worden. De reflectie moet ertoe leiden dat het handelen van de betrokkenen gaat steunen op een evenwichtige waardering. Dat is de theorie die wordt getoetst. Het onderzoek brengt enkele trendmatige verbanden aan het licht die als steun voor de theorie kunnen worden opgevat. Toch is het de vraag of de gekozen dimensies voor de leeftijdsgroep die Bonke op het oog heeft wel de meest 'probleem-gevoelige' dimensies zijn.

Wat het tweede onderzoeksdoel betreft, het ontwikkelen van een gespreksmethode, heeft dit onderzoek een schat aan ervaringen opgeleverd over de aansluiting tussen de theoretische taal en de common sense taal van de cliënten. Deze blijkt over het algemeen bevredigend. De methode is nog wel erg tijdrovend, misschien mede doordat de onderzoeker niet alleen hulpverlening maar ook research beoogde.

Bonke komt tot de conclusie dat zijn werk nog niet rijp is voor praktische toepassing, al zullen praktijkwerkers er nu reeds ideeën aan kunnen ontnemen. Ik hoop van harte dat hij zijn voorstellen om over enige tijd een meer op de praktijk afgestemde versie te publiceren kan uitvoeren. Het ontwikkelen van dergelijke methoden betekent immers een belangrijke stap in de richting van mondigheid van de cliënten. Het ziet ernaar uit dat hier een bruikbaar alternatief ontwikkeld kan worden tussen een strakke, voor de persoon zelf weinig relevante diagnostiek en een (te) ongestructureerde therapievorm, zoals die in de huidige praktijk soms voorkomt. De hulpverlener levert een belangrijke bijdrage aan de dialoog als hij, gesteund door een theoretisch kader, zaken ter sprake brengt en lijn kan brengen in de reflectie. Daar ligt naar mijn mening de voornaamste winst van het werk van Bonke.

Bij de conceptualisering en het theoretisch kader stipuleerde ik enkele beperkingen. Het is jammer dat de auteur zich niet oriënteerde op het werk van pedagogen zoals b.v. Spiecker. Wellicht kan bij een bestudering van de handelingstheorie over het alledaagse opvoeden het scala van dimensies in het theoretisch model nog wat verruimd worden.

P. M. Schoorl

De samenleving als leerschool. Uitgave van de Werkgroep 100 jaar Betty en Kees Boeke 1884-1984. Amerongen, de Del 21, 1984, 62 blz., f20,— (incl. verzendkosten).

Deze verzorgde uitgave bevat de bijdragen aan een colloquium over de betekenis van Kees Boeke voor heden en toekomst, gehouden op 29 september 1984 in de Werkplaats te Bilthoven. De bundel opent met de spirituele voordracht van de historicus H. W. von der Dunk, die – zelf oud-leerling van de Werkplaats – Boeke recht doet met een genuanceerde en dus geenszins onkritische schets van 'de totaliteit van diens maatschappijkritiek'. In de tweede bijdrage graaft D. Nauta nog dieper in zijn speurtocht naar de fundering van Boeke's 'authenticiteit' tegen gevestigde instituties, waarden en denkvormen en naar de draagkracht van Boeke's alternatief: de sociocratie geduid als een theocratie van een wel zeer bijzondere allure. De bijdrage van L. Vriens valt in verschillende opzichten uit de toon en ten opzichte van beide voorafgaande in het niet, o.a. door een on-Boekiaanse geweldpleging op een kennelijk onvoldoende bestudeerde nevendiscipline (de onderwijskunde) en door een via openstapeling van gemeenplaatsen zijn doel voorbijstrijdende verkondiging van eigen ideeën over vredesopvoeding. Met een ordelijke uiteenzetting van historische gegevens geeft C. Morsch een idee van de betekenis van Kees Boeke als vernieuwer van onderwijs en opvoeding in zijn tijd. Behalve een résumé van de discussie is ook het aansprekend dankwoord van Daniël Boeke opgenomen in dit bundeltje, dat wordt ingeleid door de initiatiefnemer van de Boeke-herdenking in 1984, H. J. Jacobs, bij wie op het voormelde adres exemplaren van deze bijzondere uitgave verkrijgbaar zijn. Van harte aanbevolen, vooral bij diegenen, die belang stellen in de ideeëngeschiedenis van opvoeding en onderwijs, in het bijzonder in Boeke's denken over leren samenleven, vredesopvoeding en onderwijsvernieuwing als praxis.

K. Doornbos

Mededelingen

Pedagogisering van de samenleving in Nederland en België in de 19e en 20e eeuw

Op 14 en 15 november organiseert de 'Belgisch-Nederlandse Vereniging van de Geschiedenis van Opvoeding en Onderwijs' een congres te Amsterdam over bovenvermeld thema.

Nadere inlichtingen zijn verkrijgbaar bij: drs. J. J. H. Dekker, Vakgroep WHP, Rijksuniversiteit Utrecht, Postbus 80140, 3508 TC Utrecht.

Inhoud andere tijdschriften

Tijdschrift voor Orthopedagogiek
24e jaargang, nr. 3, 1985

Psychodiagnostiek in ontwikkeling, door E. J. J. de Bruyn.

Drie desiderata voor een ortho-diagnostiek, door P. J. van Strien.

Op weg naar een orthopedagogische behandelingstheorie (I), door J. Rispens en R. E. Bosman.

Ontvangen boeken

Boerhout, R., *Leerlingbegeleiden en onderwijs van leerlingen in het Voorgezet Onderwijs*, Intro, Nijkerk, 1985, f29,50.

Franssen, H. A. M., *Plannen van onderwijsleersituaties als teamactiviteit. Een curriculumtheoretische verkenning* (dissertatie), Vakgroep Onderwijskunde, Rijksuniversiteit Utrecht.

Hellendoorn, J. (red.) *Therapie, kind en spel. Bijdragen tot de beeldcommunicatie*, Van Loghum Slaterus, Deventer, 1985, f39,50.

Hellinckx, W. (red.), *Begeleiding van de groepsleiding in de residentiële orthopedagogische hulpverlening*, Uitgeverij Acco, Amersfoort/Leuven. 1984, f20,-/BF.320.

Rink, J. E., T. Roggen, D. Pinto, *Interculturele orthopedagogiek. Analyse van verschillende opvoedings- en begeleidingssituaties*, (Orthovisies 23), Wolters-Noordhoff, Groningen, 1985, f42,50.

Setten, H. van, *Opvoeding in volkse geest. Fascisme in het onderwijs 1940-1945*, Uitgeverij Octavo, Bergen, 1985, f24,50.

Stolk, J., M. J. A. Egberts (red.), *Tussen verlangen en werkelijkheid. Opstellen over de waardigheid van mensen met een verstandelijke handicap*, Boom, Meppel, 1985, f29,50.

Vos, E., E. Keuken, *Werken aan schoolidentiteit. Beschrijving en verantwoording van een aanpak*, Christelijk Pedagogisch Studiecentrum, Hoevelaken (in samenwerking met de Vakgroep Onderwijskunde van de Rijksuniversiteit te Utrecht, 1984.

Ontvangen rapporten

Kanselaar, G., G. Bakker, *Beroepsonderwijs en nieuwe informatietechnologie. Een momentopname van de integratie van N.I.T. in enkele sectoren van het beroepsonderwijs*, Vakgroep Onderwijskunde van de Rijksuniversiteit te Utrecht, 1984.

Kanselaar, G., L. den Rooijen-Hengstman (red.), *Symposiumverslag beroepsonderwijs en nieuwe technologieën, 8 en 9 november 1984, 's-Gravenhage*, Vakgroep Onderwijskunde van de Rijksuniversiteit te Utrecht.

Koning, P. de, H. Bronkhorst, L. Veeken, A. Vermeulen, *Schoolorganisatie en schoolloopbaan*, Stichting Centrum voor Onderwijsonderzoek van de Universiteit van Amsterdam, 1984.